

УДК 159.9

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2022.51.22-29>

О. Зарічанський, канд. пед. наук, доц.

olegzarvin69@gmail.com

ORCID ID 0000-0002-6934-9521

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОРУПЦІЇ В ЗАРУБІЖНИХ НАУКОВИХ СТУДІЯХ

Розглянуто наукові підходи і контексти вивчення корупції як однієї з найважливіших психологічних, соціальних, економічних і політичних проблем. Визначено психологічні контексти вивчення корупції як складного багатопланового соціального явища в зарубіжних наукових студіях; виявлено її недосліджені психологічні змінні задля створення умов подальшого розроблення програм попередження та профілактики корупційних діянь. Основними напрямками наукового аналізу стали: сприйняття соціальних норм і моралі в контексті корупційної поведінки людини, вплив культурних переконань і системи цінностей, кроскультурна та гендерна специфіка корупції тощо. Зазначено, що не всі суспільства сприймають корупцію однаково. Виявлено неоднозначність доказів класичного взаємовпливу влади та корупції. Досліджено, що залучення до влади посилює корупційну поведінку, і важливого значення набувають уявлення конкретної особи про владу. Констатовано, що сприйняті норми та моральні витрати є основними факторами наміру людини вчиняти поведінку, пов'язану з корупцією. Сприйняття того, що люди навколо нас поводяться нечесно, сприяє подальшому посиленню такої поведінки. Визначено певні риси особистості, пов'язані з корупційною поведінкою, а саме: психопатія, нарцисизм, макіавеллізм, екстраверсія, зовнішня мотивація та низький рівень задоволеності життям і самооцінкою, що і сприяють корупції. Щодо статі учасників результати досліджень виявилися неоднозначними. Підкреслено необхідність у формуванні антикорупційних заходів зосереджуватися на ситуаціях, а не на учасниках, залучених у дрібну корупцію. Замість того, аби прагнути до суворішого контролю та штрафів або вищих зарплат як вирішення проблеми корупції, зауважимо на зменшенні кількості ситуацій, у яких корумпованість найімовірніше перетвориться на корупцію.

Ключові слова: корупція; корумпованість, психологічний феномен, соціальні норми; культурні цінності; антикорупційні заходи.

Постановка проблеми. Згідно з останніми доступними даними кожна четверта людина у світі визнає, що давала хабар працівникам державної адміністрації минулого року [1]. Окрім того, більше половини опитаних вважають, що уряди їхніх країн неуспішно працюють у боротьбі з корупцією. Корупція є однією з найбільших перешкод для розвитку ефективної системи державного управління [2; 3]. Іншими словами, корупція є ознакою того, що в управлінні державою щось пішло не так [4]. Це створює мільйонні збитки для держав і відповідних державних адміністрацій. Значні кошти відволікаються від бюджетних асигнувань, призначених для інших цілей, таких як боротьба з бідністю й підвищення якості життя мільйонів людей [4, 5].

Узагальненим визначенням корупції є "зловживання довіреною владою для отримання особистої вигоди". На думку авторів [6], корупція є частиною хабарництва, яке складається з *виплати*, наданої або отриманої в корупційних відносинах, що є, власне, сутністю корупційної поведінки; *розтрати*, в основі якої лежить привласнення державних коштів, які мають бути використані для іншого призначення; *шахрайстві*, що включає маніпулювання або спотворення інформації та/або подій для отримання вигоди посередника (державного службовця) з політичного класу та громадян; у *вимаганні*, яке складається з грошей або інших ресурсів, отриманих за допомогою примусу, насильства та погрози застосування сили; і у *фаворитизмі*, який базується на призначенні державних коштів у довільний спосіб на користь певних людей або груп.

Для того, аби будувати програми формування антикорупційної культури особистості, необхідне розуміння корупційної поведінки: її психологічних витоків, джерел, складових. Корупційна поведінка особи є складним соціально-психологічним процесом, де на чинники зовнішнього оточення і специфіку професійної діяльності накладаються особистісні характеристики людини. Відповідно, для визначення напрямів психологічних зусиль із формування антикорупційних настанов необхідно визначити основні дескрипти осіб, схильних до корупції. Також важливе встановлення основних факторів процесу

розвитку особистості і виявлення місця та ролі в ньому корупційних дескриптів. Кожна особистість розвивається в системі громадських стосунків і сприймається як елемент цілісної системи суспільства. Тому визначення психологічних складових корупції є актуальним завданням на шляху боротьби з цим негативним соціальним явищем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на те, що корупцію досліджували науковці з різних галузей знань, її причини також визначаються в численних аспектах: від структурної проблеми політичної та економічної сфери до результатів морального занепаду особистості з її культурними відмінностями [7–9]. Значна кількість досліджень корупції лежить у так званому екстернальному полі, яке утворюють країни, уряди, корпорації. Є певна кількість досліджень [7, 10], які стверджують, що концепція корупції істотно відрізняється в різних суспільствах, що означає, що певні практики законні в одних місцях, але вважаються корупційними в інших [11] чітко пояснюють, що навіть транснаціональні компанії також можуть постраждати, коли вони жертвують своєю соціальною легітимністю, беручи участь у корупційній діяльності.

Іншими словами, корупція виявляється далеко не однорідною практикою, а є соціальним явищем, що підпорядковується таким типовим уявленням кожного суспільства, як норми, цінності та правила. Досліджуючи корупцію в уряді, Дж. Свенссон [12] зазначає, що корупція визначається як "зловживання державною посадою для отримання приватної вигоди". Однак, якщо в центрі уваги стає незаконний або нелегітимний аспект такої поведінки, корупція визначається як "практика, коли влада державного службовця використовується для особистої вигоди в спосіб, який суперечить правилам" [13]. За економічним підходом корупцію було визначено як сукупність платежів суб'єктам (як державним, так і приватним), аби спонукати їх ігнорувати інтереси своїх керівників і віддавати перевагу приватним інтересам тих, хто їх підкуповує [4]. М. Фіпп, Е. Девід-Баретт та С. Роуз-Акерман [3, 4] з'ясували, що найбільш різкою характеристикою літератури про корупцію за останні 30 років було значне збільшення досліджень у сфері економіки,

які майже витіснили політологів і дослідників людського розвитку з цього тематичного поля. Це означає, що корупція є багатограним явищем, яке важко охопити, оскільки воно набуває різних форм залежно від контексту, у якому розвивається. Дж. Андвіг, Д. Джанксікс, Р. Кінгшотт, О. Дінсер пояснюють [6, 13, 33], що корупція серед працівників державного сектору багато в чому залежить від наявності внутрішніх зв'язків. А. Аргандонья [14] досліджує корупцію, яка спостерігається виключно в приватному секторі. Автор зазначає, що є вагомі підстави підозрювати, що корупція – це "важливіше, ніж здається, ширше, ніж вважають, і завдає значної шкоди організаціям, де її виявлено". Цей підтип корупції базується на поведінці керівника або працівника, який має певну владу чи вплив на виконання завдання, функції або відповідальності в організації. Ця особа діє всупереч своїм обов'язкам і зобов'язанням перед організацією, завдає їй прямої чи непрямої шкоди та намагається принести користь собі, третім сторонам або навіть іншій організації. Однак А. Аргандонья [14] стверджує, що дуже мало досліджень було присвячено цьому феномену, якому лише нещодавно науковці і правознавці почали приділяти більше уваги.

У межах так званої "поведінкової економіки" найпотужнішим напрямом досліджень традиційно було сприйняття корупції серед однолітків [15]. Основні результати наукових пошуків показали, що, чим частіше людина сприймає своїх однолітків як корумпованих, тим більша ймовірність того, що ця особа вчинить корупційний вчинок у майбутньому [2]. Якщо у фокусі уваги корумпованість середовища, людина, швидше за все, недооцінюватиме наслідки виявлення корупції, дедалі більше сумніваючись у своїх власних переконаннях щодо того, що означає нечесність. Виникає соціальна недовіра, спотворюється сприйняття соціальних норм і створюється середовище для здійснення незаконних та нечесних дій [16, 17].

Е. Фер та А. Фалк [18] зазначають, що класичний погляд на економіку (на людину як раціонального агента) спрощений і не відображає важливості таких немонетарних факторів, як бажання соціального схвалення чи взаємності. Деякі автори [19] вказують, що, незважаючи на геополітичне значення корупції, на її центральну роль як у політичних науках, так і в економічних дослідженнях, корупція є досить рідко поширеною темою для досліджень у соціальній психології. Отже, напевно існує психологічна теорія, яка би пояснила корупційну поведінку [20].

Б. Коннеллі і Д. Ванс [21] упевнені, що дослідження корупції можна аналізувати на різних рівнях, які зазвичай називають індивідуальним (мікроаналіз) і національним (макроаналіз). У першому випадку робиться спроба виявити комбіновані індивідуальні та ситуаційні характеристики, які спонукають особу до корупційної поведінки; у другому – мета полягає у виявленні характеристик націй, які спричиняють зростання рівня корупції.

Незважаючи на актуальність цієї теми, мало що відомо про психологічні передумови корупційної поведінки. Лише кілька досліджень аналізували корупцію на індивідуальному рівні (мікрорівні) [22–24]. Н. Мокан [25] припускає, що брак вивчення психологічних чинників корупції пов'язаний з обмеженістю доступу до даних про корупцію, які широко вивчаються лише на макрорівні (країни, між країнами), і тому дослідження зосереджують свої зусилля саме на цьому аспекті. Окрім того, варто пояснити, що систематичні огляди психологічних змінних, пов'язаних з корупцією, майже не проводилися.

Отже, **метою** нашої роботи стало визначення психологічних контекстів вивчення корупції як складного багатопланового соціального явища в зарубіжних наукових

студіях; виявлення її недосліджених психологічних змінних задля створення умов подальшого розроблення програм попередження та профілактики корупційних дій. Для реалізації вказаної мети ми вирішили кілька завдань, а саме: виявили зарубіжні дослідження корупції, реалізовані останніми 10–15 роками; згрупували зібрану інформацію, ураховуючи велику неоднорідність представлених робіт і виокремили такі з них, що тією чи іншою мірою розкривають психологічні контексти означеної теми; проаналізували найбільш ґрунтовні емпіричні студії; синтезували отриманий матеріал і визначили подальші можливі напрями наукового пошуку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Корупційні дії не виникають безпричинно, оскільки вони вмонтовані в соціокультурний контекст, який їх обумовлює і визначає. Існує велика кількість наукової літератури про вплив культурних переконань і цінностей на схильність брати участь у корупційній діяльності. В. Ротонді, Л. Станка [26] виявили, що партикуляризм (фундаментальна віра в те, що моральна цінність дій залежить від контексту) має стосунок до зниження "психологічної вартості" вчинення корупційного вчинку і, як наслідок, до більшої ймовірності пропозиції та отримання хабаря. Так само деякі дослідження [27] показали, що високий рівень самооцінки був пов'язаний з нижчим рівнем матеріалістичних цінностей, що так само сприяло би зниженню схильності до корупційної поведінки. Деякі дослідження вказують на те, що хабар на організаційному рівні сприймається як більш нестерпна поведінка, ніж хабар на індивідуальному рівні в китайській культурі, тоді як у культурі Сполучених Штатів Америки навпаки [10]. Окрім того, сприйняття соціального засудження зменшує можливість участі в корупційних діях лише для осіб, які культурно ідентифікують себе з країнами з низьким рівнем корупції [26].

Цікавими для нас є опитування, проведені науковцями університету м. Глазго (Великобританія) щодо специфіки корупційної поведінки в посткомуністичних країнах – Чехії, Словаччині, Болгарії, Україні. В. Міллер з колегами [28] пишуть про те, що і громадяни, і чиновники зазначених країн, однозначно засуджують використання хабарів. Проте багато хто зізнається, що дає або бере їх, і ще більше зізнається, що вони дали б "заохочення" у разі потреби або взяли б його, якби випала нагода. Це не тому, що їхні цінності не мають значення, а тому, що їхні внутрішні цінності мають протистояти зовнішньому тиску. Громадяни реагують на вимогання, а чиновники – на спокуси: цей зовнішній тиск має більший вплив, ніж внутрішні цінності. Отже, як громадян, так і чиновників слід розглядати як схильних до корупції людей, ніж власне корумпованих [28, с. 26–28]. Дослідники наголошують на необхідності зосереджуватися не на учасниках, залучених до дрібної корупції, а на випадках, коли клієнт має на кону незвичайну суму, де взаємодія між клієнтом і чиновником надзвичайно приватна або монополістична і де, як наслідок, клієнт особливо залежить від чиновника. Замість того, аби бажати "більш чесних" чиновників чи віддавати перевагу суворішому контролю та штрафам (як це робить громадськість) або вищим зарплатам (як це роблять чиновники) як вирішенню проблеми корупції, людство має зосередитися, за аналітичними результатами, на зменшенні кількості ситуацій, у яких корумпованість, найімовірніше, перетворюється на корупцію [29]. Л. Паскуллі [30] вивчає специфіку корупції в постбрекзитній Великій Британії. Дослідження зосереджено лише на деяких основних ситуаційних та соціально-психологічних причинах системної корупції, включаючи ненавмисні криміногенні наслідки закону.

У дослідженні впливу ситуаційних змінних на корупційну поведінку в організаціях Т. Рабл [31] підкреслює важливість урахування взаємозалежності різних чинників для розуміння корупційної поведінки. Така поведінка була б результатом складних взаємозв'язків між такими психологічними конструктами, як емоції, когнітивні здібності чи бажання, що впливали б на процес прийняття рішень людьми. Фактично деякі дослідження [32] показали, що в організаційному середовищі є суміш емоційних реакцій на корупцію, включно з цинізмом, песимізмом, параноєю та страхом. Ці ж емоційні реакції зазвичай були спрямовані на верхівку менеджерів в організаціях, дисфункціональні організаційні практики та так звані "етичні втручання". Окрім того, важливо згадати про стратегії раціоналізації, які використовуються як виправдання корупційної поведінки.

Інший аспект, який здобув емпіричну підтримку, у літературі називається "підприємницька орієнтація". Хоча результати були неоднозначними, дослідження показали, що деякі компоненти цього конструкту, зокрема орієнтація на ризик, сприяють більшому зростанню схильності до участі в корупційній діяльності [33]. Проте так звана "інноваційна орієнтація" – ще одна складова цього конструкту – допомагає зменшити цю схильність до вчинення корупційних діянь.

Щодо ідеологічних меж кожної особистості необхідно зазначити, що різні дослідження вказали на зв'язок між прихильністю до меритократичної ідеології (де успіх людини в основному базується на її здібностях) і збереженням уже наявних структур, що, зі свого боку, сприяє підтримці певної корупційної поведінки [34]. Автори тієї ж дослідницької групи виявили, що більша орієнтація на соціальне домінування (надання переваги домінантному ієрархічному порядку) була пов'язана з меншою обізнаністю про феномен корупції, хоча цей зв'язок був опосередкований уявленням, що з ними поводитися несправедливо [35]. У цьому дослідженні автори зазначають, що правий авторитаризм (який характеризується сприйняттям світу як небезпечного та загрозливого місця та прагненням легітимізувати традиційні норми й авторитети) також безпосередньо пов'язаний з більшою схильністю до корупції. Знову ж таки, ці відносини були опосередковані сприйняттям несправедливої поведінки з ними.

Безперечно, бачення світу людьми визначає їхні емоції, думки та афекти. Б. Бай, К. Луї, Й. Ку [36] провели дослідження, аби продемонструвати те, що віра в справедливий світ сприяє зниженню сприйняття корупції, а це призводить до зменшення наміру вчиняти корупційні дії. Інші дослідження [37] стверджують, що виправдання системи, у якій людина живе, пов'язане з меншим сприйняттям корупції. Вони також показали, що довіра до інституцій є посередником цих відносин. Це виправдання системи було визначено як мотивація свідомо чи несвідомо підтримувати соціальну стабільність, навіть, коли чийсь інтереси зазнають нападу.

Нарешті, С. Бендаган, К. Зендер й інші дослідники [38] зосередилися на тому, як влада впливала на людей, змущуючи їх діяти у власних інтересах. У своєму дослідженні вони підтвердили, що вплив влади зробив деяких людей більш несприйнятливими до психологічних витрат, коли вони порушували соціальні норми, і, швидше за все, ставили власну вигоду вище загального блага. Навіть ті люди, які були налаштовані бути чесними та оптимістично вірили в хорошу поведінку лідерів організації, піддалися наслідкам перебування в ситуації влади. З іншого боку, деякі автори [39] змогли показати, що зв'язок між владою та корупцією не такий однозначний, як може

здаватися на перший погляд. Концепція персоналістичної влади (переконання, що влада служить для досягнення особистих цілей) сприяла корупції й толерантності до цього явища, тоді як соціалізоване уявлення про владу (переконання, що влада служить досягненню колективних цілей) сприяло зменшенню схильності брати участь у корупційних діях і знижувало толерантність до них. Оскільки говорити про владу також означає говорити про політиків, то в цьому контексті важливі дослідження таких авторів, як Р. Фішер, М. Феррейра [40], які зосереджуються на змінних, пов'язаних з уявленнями, що можуть впливати на корупційну поведінку окремих людей. Вони виявили, що поширення уявлень про політиків, які залишаються безкарними у випадках корупції, збільшує ймовірність того, що люди поводитимуться так само, коли це дозволить ситуація. Окрім схильності до сприйняття такої поведінки, як корисної, люди, які брали участь у цьому дослідженні, мали цинічні міркування про те, як функціонують державні структури. Вони також відчували брак довіри до офіційних інституцій і менше поваги до закону, а також були переконані, що в таких ситуаціях "все дозволено". Г. Зальпа, Е. Тапія і Дж. Рейес [41] отримали подібні результати, зазначивши, що, якщо обмін послугами сприймався як "соціальний обов'язок" у суспільстві, практика вчинення корупційних дій, швидше за все, була прийнята та нормалізована. Л. Балафоутас [42] зазначив, що на взаємодію між урядовцем і лобі сильно вплинуло уникнення ризику першим, коли той обманював громадян. Проте, якщо очікування громадян щодо урядовця збивалися, то лобі було набагато легше підкупити та створити підґрунтя для майбутніх корупційних обороток.

Сприйняття моралі і норми громадянами є також одним з основних чинників, який варто брати до уваги, оцінюючи схильність до участі в корупційній діяльності. Якщо оточення сприймається як дуже корумповане, тенденція до подібної поведінки різко зростає. Це спостереження ще називають "умовною корупцією". Подібним чином, даючи хабар, люди, здається, беруть до уваги альтернативні види своєї поведінки, які тісно пов'язані з їхнім сприйняттям норм та інститутів, за якими вони живуть [43]. Якщо рівень поваги до закону низький, переваги від такої корупційної поведінки будуть більшими. Інші дослідження ще більш категоричні, коли показують, що найважливішими змінними у визначенні схильності людей до вчинення корупційних дій є соціальні й особистісні норми, а також те, наскільки вони сприймають конкретну можливість зробити це без негативних наслідків [44]. Отже, те, як люди навколо нас думають і поведуться, наші моральні переконання та можливість не постраждати від ситуації пояснюють значну частину схильності до вчинення корупційних дій: це було підтверджено в поведінці як державних службовців, так і службовців у приватному секторі. Р. Банерджі [45] також провів дослідження, аби показати, що сприйняття того, що є морально правильним, або те, що називають "соціально прийнятною нормою", було вирішальним фактором у поясненні того, чому люди вчиняли поведінку, пов'язану з корупцією.

Окрім того, те, як подається корупція, впливає на сприйняття її потенційними правопорушниками. До прикладу, А. Барр та Д. Серра [46] розробили експеримент, у якому продемонстрували, що ситуація, представлена як корупційний акт із негативними наслідками для невинної жертви, призвела до зниження схильності учасників пропонувати хабарі. В іншій серії досліджень Н. Кобіс й інші науковці [47] показали, що люди були готові брати участь у "серйозних" корупційних діях, коли вони

з'являлися раптово, а не поступово, незважаючи на те, що ті усвідомлювали нечесність такої поведінки.

П. Дікель та інші [48] дослідили, що, поряд з оцінкою майбутнього успіху транзакції, передбачувані високі вигоди та низькі витрати були основоположними для рішення учасників порушити закон і брати участь у корупційних діях. Ба більше, висока ймовірність бути викритим у корупційній угоді не змінила схильність власників бізнесу бути корумпованими. Однак, чим більше часу вони витрачали на роздуми про те, чи варто брати участь у цих корупційних ситуаціях, тим більшими були очікувані витрати, а це, зі свого боку, приводило до меншої активності в нечесній поведінці. В іншій праці В. Лопез-Лопез зі співавторами [29] стверджують, що толерантність до корупції не залежить від статусу особи чи причин її поведінки та є результатом засобів, які використовуються для отримання вигід. У зв'язку з цим також було перевірено гіпотезу С. Бенінгхауса [49] щодо переконання особи бути викритою в підозрілій операції, яке краще пояснює її майбутні наміри вчиняти корупційні дії більше, аніж власне ставлення особи до ризику. К. Аббінк і К. Ву [50] дійшли висновку, що заохочення визнання залученими сторонами того, що вони здійснюють корупційну поведінку, було достатньо ефективним у боротьбі з викорінюванням хабарництва. Ця ефективність значно знижувалася, якщо лише одна зі сторін зізнавалася у вчиненні злочину. До цього ми маємо додати той факт, що участь посередників у корупційних операціях сприяє зменшенню передбачуваних моральних витрат, а отже, збільшує ймовірність вчинення корупційної поведінки [51].

Чи може сприйняття корупції вплинути на суб'єктивне благополуччя людини? Л. Тай, М. Геріан, Е. Діне [52] провели дослідження, у якому дійшли висновку, що люди, які сприймають корупцію навколо себе, зазвичай мають нижчий рівень задоволення життям. Окрім того, життя в суспільствах, зазначених як корумповані, погіршувало рівень задоволеності життям його мешканців. Автори, однак, також вносять нюанси, заявляючи, що західні суспільства особливо сприйнятливі до негативних наслідків корупції, а такі економічні фактори, як рівень доходу, мають більшу вагу в суб'єктивному добробуті більш корумпованих суспільств. З іншого боку, вплив корупції на добробут опосередкований, про що свідчить відсутність довіри жителів країни до офіційних інституцій. Подібним чином Й. Ву і Дж. Жу [53] виявили, що негативні наслідки участі в корупційних діях, на щастя людини, пом'якшуються її сприйняттям оточення (незалежно від того, чи сприймається оточення як корумповане, чи ні). Іншими словами, досвід участі в корупції знижував рівень задоволеності життям лише тоді, коли середовище сприймалося як таке, котре має низький рівень корупції. Окрім того, коли рівень задоволеності життям був низьким, люди, які сприймали середовище як корумповане, частіше брали участь у політиці (напр., шляхом голосування), але цей зв'язок не мав сили, коли рівень задоволення життям був високим [54]. Незважаючи на це, існують моральні дилеми, які породжують протилежні ситуації та викликають фізіологічні реакції в людей, які намагаються прийняти рішення. Цю ідею проаналізували Т. Джабер-Лопез і співавтори [55] у дослідженні, яке показало, що люди, які приймали рішення, не дотримуючись принципу "прагнуть здобути найбільшу економічну вигоду", мали вищий рівень збудження, ніж ті, хто приймав рішення, які призвели до вчинення корупційних дій і збільшення їхньої економічної вигоди. Цікавих висновків дійшли А. Арему, Ф. Пакес, Л. Джонстон, які у своїй роботі [56] продемонстрували, що покращення емоційного

інтелекту групи поліцейських у Нігерії було пов'язане зі зниженням рівня корупції в цьому корпусі.

Існує також ще одна частина наукової літератури, яка описує зв'язок між статтю людини та її схильністю до корупційної поведінки. З одного боку, деякі дослідження [57] показують, що жінок-політиків засуджували суворіше, ніж чоловіків, коли їх ловили на участі в корупційних скандалах. Це може узгоджуватися з результатами робіт Р. Фішера, Кубака й інших [58], які довели, що жінки рідше пропонували хабарі та менш охоче карали корупцію, хоча вони також вірили, що корупція більш поширена, ніж чоловіки. З іншого боку, деякі автори, зокрема Оніфаде і Бодунде [59], підкреслюють, що чоловіки та жінки не відрізняються за схильністю до корупційних дій.

Необхідно також виокремити дослідження, які пов'язують корупцію з характеристиками особистості. По-перше, А. Агбо та Е. Івунду [60] зазначили, що екстраверсія була безпосередньо пов'язана зі схильністю до участі в корупційній діяльності, тоді як така риса, як педантичність, була опосередковано пов'язана з цим явищем. Щодо мотивації учасників, то зовнішня сприяє корупційній поведінці, тоді як із вищими рівнями внутрішньої мотивації все відбувається навпаки. Тим часом, Г. Жао, Г. Жанг, Й. Ксу [24] виявили, що так звана "темна тріада особистості" (нарцисизм, психопатія та макіавеллізм) пов'язана з корупційною поведінкою. У той час як нарцисизм, психопатія та макіавеллізм були позитивно пов'язані з отриманням хабара, лише в перших двох випадках цей зв'язок був опосередкований вірою в удачу при уникненні покарання чи негативних наслідків своїх дій. У подібному дослідженні особистісних характеристик М. Вранка і С. Банік [61] показали, що ймовірність отримання хабара була безпосередньо пов'язана зі змінними, пов'язаними з чесністю та скромністю, а це означало, що акт прийняття цього типу корупції включав ігнорування автоматичної реакції чесності, яка зазвичай асоціюється з великою частиною населення.

Інше дослідження, яке аналізувало динаміку, яка сприяє появі корупційної поведінки, провели Дж. Абрагам, Дж. Шулімен і Б. Таквін [62]. Ці автори дійшли висновку, що люди, які ототожнювали себе з характеристиками особистості, яких у них не було, але поводитися так, ніби вони були, мали здатність до моральних міркувань щодо відокремлення себе від власних дій, а це збільшувало їхню ймовірність брати участь у корупційній діяльності. В. Лі та К. Гувен [63] також зробили внесок у цей напрям досліджень, показавши, що більша несприйнятливості до ризику була пов'язана з меншим виправданням відкатів, що суспільства з переважно чоловічими поглядами більш схильні применшувати шкоду, завдану корупцією, і що досвід корупції в минулому позитивно впливає на те, як людина сприймає та виправдовує це явище.

Висновки. Цей аналіз дає можливість уявити основні результати досліджень, отриманих щодо психологічних передумов корупційної поведінки. Особливо актуальний він з огляду на те, що в сучасній літературі про корупцію немає чіткого концептуального уявлення про психологічну сутність цього феномена: переважна більшість уже наявних досліджень в основному використовувала економічний підхід до розглянутого явища.

Зауважено необхідність висвітлення індивідуальних психологічних характеристик. Щодо організаційних параметрів дослідження показують, що такі аспекти, як організаційна структура, поведінка керівників і ситуаційні змінні, мають певну вагу в поширенні або, навпаки, скороченні можливої корупції. У зв'язку з цим емоційні реакції працівників, стратегії, які вони використовують для виправдання

корупційної поведінки, та їхня схильність до ризику також впливають на рівень корумпованості організації.

Що стосується культурних переконань і цінностей, результати показують, що індивідуалістичні, матеріалістичні та авторитарні системи, а також такі, що характеризуються соціальним домінуванням, тісно пов'язані з тенденцією брати участь у корупційній діяльності. Однак слід зазначити, що не всі суспільства сприймають корупцію однаково через їхнє уявлення про думку інших членів громади або їхні очікування щодо державних службовців. Варто пам'ятати, що ставлення до світу як до справедливого, виправдовування домінуючої системи також є визначальними чинниками для прогнозування майбутньої корупційної поведінки учасників. Виявлено неоднозначність доказів взаємодії впливу влади й корумпованості. У той час як деякі дослідження вказували на те, що залучення до влади посилює корупційну поведінку, інші показали, що важливе значення має уявлення конкретної особи про владу.

Природно, що засвоєні соціальні норми є основними факторами наміру людини вчиняти поведінку, пов'язану з корупцією. Було виявлено, що соціальні норми мають певний вплив на цей процес, а сприйняття того, що люди навколо нас поведуться нечесно, сприяє подальшому посиленню такої поведінки. Також є взаємозв'язок з очікуванням бути розкритим, можливими негативними наслідками для третіх сторін, способом виникнення корупційних ситуацій, несприйнятливостю до ризику, наявністю посередників у корупційних операціях, розрахунком можливих особистих вигод і навіть наявністю уявної винагороди за засудження цих практик.

Необхідно звернути увагу на риси особистості, пов'язані з корупційною поведінкою. Такі ознаки, як психопатія, нарцисизм, макіавеллізм, екстраверсія, зовнішня мотивація та низький рівень самооцінки й задоволеності життям, сприяють корупції. Що стосується статі учасників, результати були неоднозначними. Тоді як деякі дослідження підтвердили, що жінки мають більшу схильність до корупційної поведінки, інші не виявили відмінностей між статями. Подібні паралелі можна провести й у випадку відносин влади та корупції. За результатами наукового аналізу не вдалося виявити чіткого зв'язку щодо умов, коли влада супроводжується вищим рівнем корупції.

Автори підкреслюють необхідність зосереджуватися на ситуаціях, а не на учасниках, залучених до дрібної корупції. Замість того, аби бажати "більш чесних" чиновників чи віддавати перевагу суворішому контролю та штрафам (як це робить громадськість) або вищим зарплатам (як це роблять чиновники) як вирішенню проблеми корупції, людство має зосередитися (за аналітичними результатами) на зменшенні кількості ситуацій, у яких корумпованість, найімовірніше, перетворюється на корупцію.

Одним із головних висновків, які випливають з огляду на використані наукові дослідження, є незначна кількість наукової літератури щодо корупції з психологічної точки зору. Інша виявлена закономірність пов'язана з типом вибірки, яка зустрічається в розглянутих статтях – це переважно студенти університетів. Хоч і студентів часто відбирають для наукових досліджень, масштаби такого явища, як корупція, потребують подальшого розуміння механізмів, чого можна досягти за допомогою більш репрезентативних вибірок. Вивчення процесів, які спонукають особу брати участь у корупційних діях, є темою подальших досліджень.

Перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дає змогу визначити питання, які ще не знайшли свого наукового висвітлення і можуть стати

можливими майбутніми напрямками досліджень у галузі юридичної та соціальної психології. Є багато невирішених питань щодо таких аспектів, як сприйняття влади, статі осіб і механізмів, що пов'язують їх із корупцією, а також характеристик особистості та їхньої взаємодії з цими факторами. Окрім того, варто визначити, як соціальні норми сприймаються учасниками під час процесу прийняття рішень, і чи допомагають ситуаційні змінні формат, у якому представлена корупція, змінити ці уявлення про поведінку інших. Інший напрям дослідження може бути спрямований на виявлення психологічних процесів, що лежать в основі участі в різних корупційних діях залежно від ситуативного контексту (лікарні, політика, університети тощо).

Було б також цікаво дізнатися про вплив таких досліджень на впровадження ефективної політики боротьби з корупцією. Значні зусилля щодо зміцнення ділової етики в усіх сферах і посилення антикорупційного законодавства є необхідними заходами, але не завжди достатніми. Виявлення сприятливого середовища для поширення корупційної поведінки, забезпечення обізнаності щодо багатьох форматів, у яких з'являється це явище, докладання зусиль щодо впровадження систем захисту та винагороди для тих, хто засуджує цю практику, і навіть вивчення поведінки з випадками корупції з боку засобів комунікації – це лише деякі з найважливіших рекомендацій, які можна виявити з наукового аналізу досліджень. Незважаючи на це, важливо пам'ятати, що в полі зору дослідників і практиків, має бути "корупційна поведінка", а не "корумповані люди", а це вказує на той факт, що соціокультурні, економічні та ситуаційні змінні можуть взаємодіяти з психологічними змінними, аби створити можливості, де будь-який громадянин може брати участь у цих типах практик.

Доповнюючи аргументи щодо важливості вивчення характеристик, пов'язаних із корупцією, варто зазначити й те, що як державні, так і приватні установи, мають отримувати емпірично перевірену інформацію для впровадження програм зі зниження рівня корупції в суспільстві. У будь-якому випадку, як було зазначено, актуальними є додаткові дослідження корупції з психологічної точки зору, для того, щоб визначити точні дані для розроблення дієвої політики боротьби з цим явищем.

Список використаних джерел

1. Transparency International. Corruption Perceptions Index (CPI). 2021. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2021> (дата звернення 12.05.2022).
2. Drugov M., Hamman J., Serra D. Intermediaries in corruption: An experiment // *Experimental Economics*, 2014. Vol. 17(1). P. 78–99.
3. Philp M., Dávid-Barrett E. Realism about political corruption // *Annual Rev. of Political Sci.*, 2015. Vol. 18. P. 387–402.
4. Rose-Ackerman S. *International handbook on the economics of corruption*. Northampton : Edward Elgar. 2006.
5. Azfar O., Lee Y., Swamy A. The causes and consequences of corruption // *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 2001. Vol. 573. P. 42–56.
6. Andvig J., Fjeldstad O. *Corruption: a review of contemporary research* : report. Bergen : Chr. Michelsen Institute. 2001. 122 p.
7. Johnson J., Mason P. The Proxy Challenge: Why bespoke proxy indicators can help solve the anti-corruption measurement problem // *U4 Brief*, 2013. Bergen : Chr. Michelsen Institute. P. 1–6.
8. Julián M., Bonavía T. Psychological variables related to corruption: a systematic review *Anales de psicología // Annals of psychology*, 2020. Vol. 36, N 2. P. 330–339.
9. The road to bribery and corruption: Slippery slope or steep cliff? / N. Köbis, J.-W. van Prooijen, F. Righetti, P. van Lange // *Psychological Science*, 2017. Vol. 28(3). P. 297–306.
10. Melgar N., Rossi M. & Smith T. The perception of corruption // *Internat. J. of Public Opinion Research*, 2010. Vol. 22(1). P. 120–131.
11. Gino F., Ayal S. & Ariely D. Contagion and differentiation in unethical behavior: The effect of one bad apple on the barrel // *Psychological Science*, 2009. Vol. 20(3). P. 393–398.
12. Svensson J. Eight questions about corruption // *Journal of Economic Perspectives*, 2005. Vol. 19(3). P. 19–42.

13. Jancsics D. Interdisciplinary perspectives on Corruption // *Sociology Compass*, 2014. Vol. 8(4). P. 358–372.
14. Argandoña A. Private-to-private corruption // *J. of Business Ethics*, 2003. Vol. 47. P. 253–267.
15. Abbink K. & Serra D. Anticorruption Policies: Lessons from the Lab // *Research in Experimental Economics*, 2012. Vol. 15. P. 77–115.
16. Connelly B. & Ones D. The personality of corruption: a national level analysis // *Cross-Cultural Research*, 2008. Vol. 42(4). P. 353–385.
17. Gorsira M., Denkers A. & Huisman W. Both sides of the coin: Motives for corruption among public officials and business employees // *J. of Business Ethics*, 2018. Vol. 151(1). P. 179–194.
18. Fehr E. & Falk A. Psychological foundations of incentives // *European Economic Rev.*, 2002. Vol. 46. P. 687–724.
19. Zaloznaya M. The social psychology of corruption: Why it does not exist and why it should // *Sociology Compass*, 2014. Vol. 8(2). P. 187–202.
20. Entrepreneurial orientation and corruption / T. Karmann, R. Mauer, T. Flatten & M. Brettel // *J. of Business Ethics*, 2016. Vol. 133(2). P. 223–234.
21. Connelly B. & Ones D. The personality of corruption: a national level analysis // *Cross-Cultural Research*, 2008. Vol. 42(4). P. 353–385.
22. The Dampening Effect of Social Dominance Orientation on Awareness of Corruption: Moral Outrage as a Mediator / X. Tan, L. Liu, Z. Huang et al. // *Social Indicators Res.*, 2016. Vol. 125(1). P. 89–102.
23. Wang F., & Sun X. Absolute power leads to absolute corruption? Impact of power on corruption depending on the concepts of power one holds // *European J. of Social Psychology*, 2016. Vol. 46(1). P. 77–89.
24. Zhao H., Zhang H. & Xu Y. Does the dark triad of personality predict corrupt intention? The mediating role of belief in good luck // *Frontiers in Psychology*, 2016. Vol. 7. P. 1–16.
25. Mocan N. What determines corruption? International evidence from microdata // *Economic Inquiry*, 2008. Vol. 46. P. 493–510.
26. Rotondi V. & Stanca L. The effect of particularism on corruption: theory and empirical evidence // *J. of Economic Psychology*, 2015. Vol. 51. P. 219–235.
27. Is individual bribery or organizational bribery more intolerable in China (versus in the United States)? Advancing theory on the perception of corrupt acts / Z. Liu, X. Liu, Y. Hong et al. // *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 2017. Vol. 143. P. 111–128.
28. Miller W.L., Groland A.B. & Koshechikina T.Y. A culture of corruption? Coping with government in postcommunist Europe. Budapest: Central European University Press, 2001.
29. Mapping Colombian citizens' views regarding ordinary corruption: Threat, bribery, and the illicit sharing of confidential information / W. López-López, M. Bocarejo, D. Peralta et al. // *Social Indicators Res.*, 2017. Vol. 133(1). P. 259–273.
30. Pasculli L. 'Seeds of systemic corruption in the post-Brexit UK' // *J. of Financial Crime*, 2019. Vol. 26, № 3. P. 705–718.
31. Rabl T. The impact of situational influences on corruption in organizations // *J. of Business Ethics*, 2011. Vol. 100(1). P. 85–101.
32. Pelletier K. & Bligh M. The aftermath of organizational corruption: Employee attributions and emotional reactions // *J. of Business Ethics*, 2008. Vol. 80(4). P. 823–844.
33. Kingshott R. & Dincer O. Determinant of public service employee corruption: a conceptual model from the Psychological Contract Perspective // *J. of Industrial Relations*, 2008. Vol. 50(1). P. 69–85.
34. Tan X., Liu L., Zheng W., & Huang Z. Effects of social dominance orientation and right-wing authoritarianism on corrupt intention: The role of moral outrage // *Internat. J. of Psychology*, 2016. Vol. 51(3). P. 213–219.
35. Tavits M. Why Do People Engage in Corruption? The Case of Estonia // *Social Forces*, 2010. Vol. 88(3). P. 1257–1280.
36. Bai B., Liu X. & Kou Y. Belief in a just world lowers bribery intention // *Asian J. of Social Psychology*, 2016. Vol. 19(1). P. 66–75.
37. Working for the Hierarchical System: The Role of Meritocratic Ideology in the Endorsement of Corruption / X. Tan, L. Liu, Z. Huang & W. Zheng // *Political Psychology*, 2017. Vol. 38(3). P. 469–479.
38. Leader corruption depends on power and testosterone / S. Bendahan, C. Zehnder, F. Pralong & J. Antonakis // *Leadership Quarterly*, 2015. Vol. 26(2). P. 101–122.
39. Wu Y. & Zhu J. When Are People Unhappy? Corruption Experience, Environment, and Life Satisfaction in Mainland China // *J. of Happiness Studies*, 2016. Vol. 17(3). P. 1125–1147.
40. Culture of corruption? The effects of priming corruption images in a high corruption context / R. Fischer, M. Ferreira, T. Milfont & R. Pilati // *J. of Cross-Cultural Psychology*, 2014. Vol. 45(10). P. 1594–1605.
41. Zalpa G., Tapia E. & Reyes J. "El que a buen árbol se arrima..." intercambio de favores y corrupción // *Cultura y representaciones sociales*, 2014. Vol. 9(17). P. 149–176.
42. Balafoutas L. Public beliefs and corruption in a repeated psychological game // *J. of Economic Behavior & Organization*, 2011. Vol. 78(1-2). P. 51–59.
43. Organisational culture and workplace corruption in government hospitals / R. Hechanova, I. Melgar, P. Falguera & M. Villaverde // *J. of Pacific Rim Psychology*, 2014. Vol. 8(2). P. 62–70.
44. Guerrero M. & Rodríguez-Oreggia E. On the individual decisions to commit corruption: A methodological complement // *J. of Economic Behavior and Organization*, 2008. Vol. 65. P. 357–372.
45. Banerjee R. On the interpretation of bribery in a laboratory corruption game: Moral frames and social norms // *Experimental Economics*, 2016. Vol. 19(1). P. 240–267.
46. Barr A. & Serra D. The effects of externalities and framing on bribery in a petty corruption experiment // *Experimental Economics*, 2009. Vol. 12(4). P. 488–503.
47. The road to bribery and corruption: Slippery slope or steep cliff? / N. Köbis, J.-W. van Prooijen, F. Righetti & P. van Lange // *Psychological Sci.*, 2017. Vol. 28(3). P. 297–306.
48. Dickel P. & Graeff P. Entrepreneurs' propensity for corruption: A vignette-based factorial survey // *J. of Business Research*, 2018. Vol. 89. P. 77–86.
49. Risk attitude, beliefs, and information in a Corruption Game – an experimental analysis / S. Berninghaus, S. Haller, T. Krüger et al. // *J. of Economic Psychology*, 2013. Vol. 34. P. 46–60.
50. Abbink K. & Wu K. Reward self-reporting to deter corruption: An experiment on mitigating collusive bribery // *J. of Economic Behavior & Organization*, 2017. Vol. 133. P. 256–272.
51. Fehr E. & Falk A. Psychological foundations of incentives // *European Economic Rev.*, 2002. Vol. 46. P. 687–724.
52. Tay L., Herian M. & Diener E. Detrimental Effects of Corruption on Subjective Well-Being: Whether, How, and When // *Social Psychological and Personality Sci.*, 2014. Vol. 5(7). P. 751–759.
53. Wu Y. & Zhu J. When are People Unhappy? Corruption Experience, Environment, and Life Satisfaction in Mainland China // *J. of Happiness Studies*, 2016. Vol. 17(3). P. 1125–1147.
54. Life satisfaction as a buffer of the relationship between corruption perception and political participation / W. Zheng, L. Liu, Z. Huang & X. Tan // *Social Indicators Res.*, 2017. Vol. 132(2). P. 907–923.
55. Physiological and behavioral patterns of corruption / T. Jaber-López, A. García-Gallego, P. Perakakis & N. Georgantzis // *Frontiers in Behavioral Neuroscience*, 2014. Vol. 8(434).
56. Aremu A., Pakes F., & Johnston L. The moderating effect of emotional intelligence on the reduction of corruption in the Nigerian police // *Police Practice & Res.*, 2011. Vol. 12(3). P. 195–208.
57. Zhao H., Zhang H. & Xu Y. Does the dark triad of personality predict corrupt intention? The mediating role of belief in good luck // *Frontiers in Psychology*, 2016. Vol. 7. P. 1–16.
58. Culture of corruption? The effects of priming corruption images in a high corruption context / R. Fischer, M. Ferreira, T. Milfont & R. Pilati // *J. of Cross-Cultural Psychology*, 2014. Vol. 45(10). P. 1594–1605.
59. Onifade C. & Bodunde H. Gender differences in students' response to corrupt practices in Nigeria // *Gender & Behaviour*, 2009. Vol. 7(1). P. 2162–2172.
60. Agbo A. & Iwundu E. Corruption as a propensity: Personality and motivational determinants among Nigerians // *The J. of Psychology: Interdisciplinary and Applied*, 2016. Vol. 150(4). P. 502–526.
61. Vranka M. & Bahnik S. Predictors of bribe-taking: the role of bribe size and personality // *Frontiers in Psychology*, 2018. Vol. 9(10). P. 1511.
62. Abraham J., Suleman J. & Takwin B. The psychology of corruption: the role of the counterfeit self, entity self-theory, and outcome-based ethical mindset // *J. of Psychological and Educational Res.*, 2018. Vol. 26(2). P. 7–32.
63. Lee W. & Guven C. Engaging in corruption: The influence of cultural values and contagion effects at the microlevel // *J. of Economic Psychology*, 2013. Vol. 39. P. 287–300.

References

1. Transparency International. (2021). Corruption Perceptions Index (CPI). <https://www.transparency.org/en/cpi/2021> [in English]
2. Drugov, M., Hamman, J., & Serra, D. (2014). Intermediaries in corruption: An experiment. *Experimental Economics*, 17(1), 78–99. [in English]
3. Philp, M., & David-Barrett, E. (2015). Realism about political corruption. *Annual Review of Political Science*, 18, 387–402. [in English]
4. Rose-Ackerman, S. (2006). *International handbook on the economics of corruption*. Northampton: Edward Elgar. [in English]
5. Azfar, O., Lee, Y., & Swamy, A. (2001). The causes and consequences of corruption. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 573, 42–56. [in English]
6. Andvig, J., & Fjeldstad, O. (2001). *Corruption: a review of contemporary research*. Bergen: Chr. Michelsen Institute. [in English]
7. Johnson, J., & Mason, P. (2013). *The Proxy Challenge: Why bespoke proxy indicators can help solve the anti-corruption measurement problem* (U4 Brief) (pp. 1–6). Bergen [in English]
8. Julián, M., & Bonavia, T. (2020). Psychological variables related to corruption: a systematic review *Anales de psicología / annals of psychology*, vol. 36, nº 2 (may), 330–339. [in English]
9. Köbis, N., Van Prooijen, J.-W., Righetti, F., & Van Lange, P. (2017). The road to bribery and corruption: Slippery slope or steep cliff? *Psychological Science*, 28(3), 297–306. [in English]
10. Melgar, N., Rossi, M., & Smith, T. (2010). The perception of corruption. *International Journal of Public Opinion Research*, 22(1), 120–131. [in English]

11. Gino, F., Ayal, S., & Ariely, D. (2009). Contagion and differentiation in unethical behavior: The effect of one bad apple on the barrel. *Psychological Science*, 20(3), 393–398. [in English]
12. Svensson, J. (2005). Eight questions about corruption. *Journal of Economic Perspectives*, 19(3), 19–42. [in English]
13. Jancsics, D. (2014). Interdisciplinary perspectives on Corruption. *Sociology Compass*, 8(4), 358–372. [in English]
14. Argandoña, A. (2003). Private-to-private corruption. *Journal of Business Ethics*, 47, 253–267. [in English]
15. Abbink, K., & Serra, D. (2012). Anticorruption Policies: Lessons from the Lab. *Research in Experimental Economics*, 15, 77–115. [in English]
16. Connelly, B., & Ones, D. (2008). The personality of corruption: a nationallevel analysis. *Cross-Cultural Research*, 42(4), 353–385. [in English]
17. Gorsira, M., Denkers, A., & Huisman, W. (2018). Both sides of the coin: Motives for corruption among public officials and business employees. *Journal of Business Ethics*, 151(1), 179–194. [in English]
18. Fehr, E., & Falk, A. (2002). Psychological foundations of incentives. *European Economic Review*, 46, 687–724. [in English]
19. Zaloznaya, M. (2014). The social psychology of corruption: Why it does not exist and why it should. *Sociology Compass*, 8(2), 187–202. [in English]
20. Karmann, T., Mauer, R., Flatten, T., & Brettel, M. (2016). Entrepreneurial orientation and corruption. *Journal of Business Ethics*, 133(2), 223–234. [in English]
21. Connelly, B., & Ones, D. (2008). The personality of corruption: a nationallevel analysis. *Cross-Cultural Research*, 42(4), 353–385. [in English]
22. Tan, X., Liu, L., Huang, Z., Zhao, X., & Zheng, W. (2016). The Dampening Effect of Social Dominance Orientation on Awareness of Corruption: Moral Outrage as a Mediator. *Social Indicators Research*, 125(1), 89–102. [in English]
23. Wang, F., & Sun, X. (2016). Absolute power leads to absolute corruption? Impact of power on corruption depending on the concepts of power one holds. *European Journal of Social Psychology*, 46(1), 77–89. [in English]
24. Zhao, H., Zhang, H., & Xu, Y. (2016). Does the dark triad of personality predict corrupt intention? The mediating role of belief in good luck. *Frontiers in Psychology*, 7, 1–16. [in English]
25. Mocan, N. (2008). What determines corruption? International evidence from microdata. *Economic Inquiry*, 46, 493–510. [in English]
26. Rotondi, V., & Stanca, L. (2015). The effect of particularism on corruption: theory and empirical evidence. *Journal of Economic Psychology*, 51, 219–235. [in English]
27. Liu, Z., Liu, X., Hong, Y., Brockner, J., Tam, K., & Li, Y. (2017). Is individual bribery or organizational bribery more intolerable in China (versus in the United States)? Advancing theory on the perception of corrupt acts. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 143, 111–128. [in English]
28. Miller, W. L., Grodeland, Å. B., & Koshechkina, T. Y. (2001). A culture of corruption? Coping with government in postcommunist Europe. Budapest: Central European University Press. [in English]
29. López-López, W., Bocarejo, M., Peralta, D., Pineda, C., & Mullet, E. (2017). Mapping Colombian citizens' views regarding ordinary corruption: Threat, bribery, and the illicit sharing of confidential information. *Social Indicators Research*, 133(1), 259–273. [in English]
30. Pasculli, L. 2019. 'Seeds of systemic corruption in the post-Brexit UK', *Journal of Financial Crime*, vol. 26, № 3, pp. 705–718. [in English]
31. Rabl, T. (2011). The impact of situational influences on corruption in organizations. *Journal of Business Ethics*, 100(1), 85–101. [in English]
32. Pelletier, K., & Bligh, M. (2008). The aftermath of organizational corruption: Employee attributions and emotional reactions. *Journal of Business Ethics*, 80(4), 823–844. [in English]
33. Kingshott, R., & Dincer, O. (2008). Determinant of public service employee corruption: a conceptual model from the Psychological Contract Perspective. *Journal of Industrial Relations*, 50(1), 69–85. [in English]
34. Tan, X., Liu, L., Zheng, W., & Huang, Z. (2016). Effects of social dominance orientation and right-wing authoritarianism on corrupt intention: The role of moral outrage. *International Journal of Psychology*, 51(3), 213–219. [in English]
35. Tavits, M. (2010). Why Do People Engage in Corruption? The Case of Estonia. *Social Forces*, 88(3), 1257–1280. [in English]
36. Bai, B., Liu, X., & Kou, Y. (2016). Belief in a just world lowers bribery intention. *Asian Journal of Social Psychology*, 19(1), 66–75. [in English]
37. Tan, X., Liu, L., Huang, Z., & Zheng, W. (2017). Working for the Hierarchical System: The Role of Meritocratic Ideology in the Endorsement of Corruption. *Political Psychology*, 38(3), 469–479. [in English]
38. Bendahan, S., Zehnder, C., Pralong, F., & Antonakis, J. (2015). Leader corruption depends on power and testosterone. *Leadership Quarterly*, 26(2), 101–122. [in English]
39. Wu, Y., & Zhu, J. (2016). When Are People Unhappy? Corruption Experience, Environment, and Life Satisfaction in Mainland China. *Journal of Happiness Studies*, 17(3), 1125–1147. [in English]
40. Fischer, R., Ferreira, M., Milfont, T., & Pilati, R. (2014). Culture of corruption? The effects of priming corruption images in a high corruption context. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 45(10), 1594–1605. [in English]
41. Zalpa, G., Tapia, E., & Reyes, J. (2014). "El que a buen árbol se arrima..." intercambio de favores y corrupción. *Cultura y representaciones sociales*, 9(17), 149–176. [in English]
42. Balafoutas, L. (2011). Public beliefs and corruption in a repeated psychological game. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 78(1–2), 51–59. [in English]
43. Hechanova, R., Melgar, I., Falguera, P., & Villaverde, M. (2014). Organisational culture and workplace corruption in government hospitals. *Journal of Pacific Rim Psychology*, 8(2), 62–70. [in English]
44. Guerrero, M., & Rodríguez-Oreggia, E. (2008). On the individual decisions to commit corruption: A methodological complement. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 65, 357–372. [in English]
45. Banerjee, R. (2016). On the interpretation of bribery in a laboratory corruption game: Moral frames and social norms. *Experimental Economics*, 19(1), 240–267. [in English]
46. Barr, A., & Serra, D. (2009). The effects of externalities and framing on bribery in a petty corruption experiment. *Experimental Economics*, 12(4), 488–503. [in English]
47. Köbis, N., Van Prooijen, J.-W., Righetti, F., & Van Lange, P. (2017). The road to bribery and corruption: Slippery slope or steep cliff? *Psychological Science*, 28(3), 297–306. [in English]
48. Dickel, P., & Graeff, P. (2018). Entrepreneurs' propensity for corruption: A vignette-based factorial survey. *Journal of Business Research*, 89, 77–86. [in English]
49. Berninghaus, S., Haller, S., Krüger, T., Neumann, T., Schosser, S., & Vogt, B. (2013). Risk attitude, beliefs, and information in a Corruption Game – An experimental analysis. *Journal of Economic Psychology*, 34, 46–60. [in English]
50. Abbink, K., & Wu, K. (2017). Reward self-reporting to deter corruption: An experiment on mitigating collusive bribery. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 133, 256–272. [in English]
51. Fehr, E., & Falk, A. (2002). Psychological foundations of incentives. *European Economic Review*, 46, 687–724. [in English]
52. Tay, L., Herian, M., & Diener, E. (2014). Detrimental Effects of Corruption on Subjective Well-Being: Whether, How, and When. *Social Psychological and Personality Science*, 5(7), 751–759. [in English]
53. Wu, Y., & Zhu, J. (2016). When Are People Unhappy? Corruption Experience, Environment, and Life Satisfaction in Mainland China. *Journal of Happiness Studies*, 17(3), 1125–1147. [in English]
54. Zheng, W., Liu, L., Huang, Z., & Tan, X. (2017). Life satisfaction as a buffer of the relationship between corruption perception and political participation. *Social Indicators Research*, 132(2), 907–923. [in English]
55. Jaber-López, T., García-Gallego, A., Perakakis, P., & Georgantzis, N. (2014). Physiological and behavioral patterns of corruption. *Frontiers in Behavioral Neuroscience*, 8(434). [in English]
56. Aremu, A., Pakes, F., & Johnston, L. (2011). The moderating effect of emotional intelligence on the reduction of corruption in the Nigerian police. *Police Practice & Research*, 12(3), 195–208. [in English]
57. Zhao, H., Zhang, H., & Xu, Y. (2016). Does the dark triad of personality predict corrupt intention? The mediating role of belief in good luck. *Frontiers in Psychology*, 7, 1–16. [in English]
58. Fischer, R., Ferreira, M., Milfont, T., & Pilati, R. (2014). Culture of corruption? The effects of priming corruption images in a high corruption context. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 45(10), 1594–1605. [in English]
59. Onifade, C., & Bodunde, H. (2009). Gender differences in students' response to corrupt practices in Nigeria. *Gender & Behaviour*, 7(1), 2162–2172. [in English]
60. Agbo, A., & Iwundu, E. (2016). Corruption as a propensity: Personality and motivational determinants among Nigerians. *The Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied*, 150(4), 502–526. [in English]
61. Vranka, M., & Bahnik, S. (2018). Predictors of bribe-taking: the role of bribe size and personality. *Frontiers in Psychology*, 9(10), 1511. [in English]
62. Abraham, J., Suleeman, J., & Takwin, B. (2018). The psychology of corruption: the role of the counterfeit self, entity self-theory, and outcomebased ethical mindset. *Journal of Psychological and Educational Research*, 26(2), 7–32. [in English]
63. Lee, W., & Guven, C. (2013). Engaging in corruption: The influence of cultural values and contagion effects at the microlevel. *Journal of Economic Psychology*, 39, 287–300. [in English]

Надійшла до редколегії 17.07.22

O. Zarychanskyi, PhD in Pedagogy Sci., Ass. Prof.
Olegzarvin69@gmail.com
ORCID ID 0 000-0002-6934-9521
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF STUDYING CORRUPTION IN FOREIGN SCIENTIFIC STUDIOS

The article examines scientific approaches and contexts of studying corruption as one of the most important psychological, social, economic and political problems. The article aims to determine the psychological contexts of the study of corruption as a complex multi-layered social phenomenon in foreign scientific studies; identifying its unexplored psychological variables in order to create conditions for the further development of programs for the prevention of corruption acts. The main areas of scientific analysis were: the perception of social norms and morality in the context of corrupt human behaviour, the influence of cultural beliefs and value systems, cross-cultural and gender specifics of corruption, etc. It is noted that not all societies perceive corruption in the same way. The ambiguity of the evidence of the classical interaction of power and corruption has been revealed. While some studies have indicated that involvement in power increases corrupt behaviour, others have shown that an individual's perception of power is important. It was established that perceived norms and moral costs are the main factors of a person's intention to engage in corruption-related behaviour. The perception that people around us are behaving dishonestly contributes to the further strengthening of such behaviour. Certain personality traits associated with corrupt behaviour have been identified. In particular, psychopathy, narcissism, machiavellianism, extraversion, extrinsic motivation, and low life satisfaction and self-esteem contribute to corruption. Regarding the gender of the participants, the results of the studies were mixed. It is emphasized the need to focus on situations and not on participants involved in petty corruption when forming anti-corruption measures. Rather than wishing for "more honest" officials or favouring stricter controls and fines or higher wages as solutions to corruption, the analytical results point to the importance of reducing the number of situations in which corruption is most likely to turn into corruption.

Keywords: corruption; corruption, psychological phenomenon, social norms; cultural values; anti-corruption measures.